

## Kazak Türkçesinde Jılgı Söz Varlığı Üzerine Alt Anlamlılık (Hyponymy) İncelemesi

### *A Study on Hyponymy about Jılgı Vocabulary in Kazakh Turkish*

Sümeyye Betül AKBULUT TAYHAN \*

Öz

Hyponymy, özel niteliklere sahip olan kavramın bir üst sınıfa tür olarak bağlı olmasıdır. Burada üst kavram olan, içeren, kapsayan, üst küme üst anlamlılık (hyperonim, superordinate) olarak adlandırılır. Hiponimi her ne kadar hiperoniminin kapsayıcılığı altında bulunsun da sahip olduğu özellikler onu hiperonimiden farklı kılar. O, sahip olduğu bu özellikler ile kendi sınıfı içerisinde de diğer üyelerden ayrılır. Bu sınıf hiyerarşik bir düzene sahiptir. Alt küme içerisinde yer alan üyeler, üst kümeye bulunduğu aidiyeti gösterir. Örneğin; “gül, lale, zambak, nergis, sümbül, nilüfer” kelimeleri “çiçek” kelimesinin alt anlamlıdır. Bu çiçek türleri özellikleri itibarıyla birbirinden ve üst anlamı olan çiçek teriminden farklılık gösterir. Bu farklılık içerme bağıntısının tek taraflı olduğunun göstergesidir. Örneğin, “gül”ün bir “çiçek” olduğunu biliriz, ancak “çiçek” denildiği zaman bunun “gül” olduğunu bilemeyiz. Bu durum aynı zamanda özelden genele ulaşma imkânı sağlar.

\* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi  
Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk  
Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü  
akbulut.tayhan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3710-7675

Erzurum / TÜRKİYE

\* Atatürk University, Faculty of  
Literature, Department of  
Contemporary Turkish Dialects and  
Literatures

akbulut.tayhan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3710-7675

Erzurum / TÜRKİYE

#### Anahtar Kelimeler:

Hyponymy, Hyperonim, alt anlam, üst anlam, kapsama, içerme.

#### Abstract

Hyponymy is that the concept with special characteristics is connected to a higher category as a type. Here, the concept is called umbrella term, blanket term, superset, or superordinate (hyperonym). Although hyponymy is under the inclusiveness of hyperonymy, its features make it different from hyperonymy. It distinguishes itself from other members in its class with these features. This class has a hierarchical order. The items in the subset show their belonging to the superset. For example; The words rose, tulip, lily, daffodil, hyacinth, and water lily are sub-synonyms of the word 'flower'. These flower types differ from each other in terms of their characteristics and from the term flower, which has the superordinate. This difference is an indication that the inclusion relation is one-sided. For example, we know that 'rose' is a 'flower', but when we say 'flower', we do not know that it is 'rose'. This situation also provides the opportunity to reach from the private to the general.

#### Keywords:

Hyponymy, Hyperonym, sub-meaning, superordinate, coverage, inclusion..

Başvuru/Submitted: 31/05/2023

Kabul/Accepted: 16/09/2023

**Makale Bilgileri**

**Atıf:** Akbulut Tayhan, S. B. (2024). Kazak Türkçesinde Jılcı Söz Varlığı Üzerine Alt Anlamlılık (Hyponymy) İncelemesi. *Selçuk Türkiyat*, (62): 273-283. Doi: 10.21563/sutad.1307820

**Etik Kurul Kararı:** Etik Kurul Kararından muaftır.  
**Katılımcı Rızası:** Katılımı yok.  
**Mali Destek:** Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.  
**Çıkar Çatışması:** Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.  
**Telif Hakları:** Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.  
**Değerlendirme:** İki dış hakem / Çift taraflı körleme.  
**Benzerlik Taraması:** Yapıldı – iThenticate.  
**Etik Beyan:** sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com  
**Lisans:** Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

**Article Information**

**Citation:** Akbulut Tayhan, S. B. (2024). Kazak Türkçesinde Jılcı Söz Varlığı Üzerine Alt Anlamlılık (Hyponymy) İncelemesi. *Selçuk Türkiyat*, (62): 273-283. Doi: 10.21563/sutad.1307820

**Ethics Committee Approval:** It is exempt from the Ethics Committee Approval.  
**Informed Consent:** No participants.  
**Financial Support:** The study received no financial support from any institution or project.  
**Conflict of Interest:** No conflict of interest.  
**Copyrights:** The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.  
**Assessment:** Two external referees / Double blind.  
**Similarity Screening:** Checked – iThenticate.  
**Ethical Statement:** selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr  
**License:** Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

## Giriş<sup>1</sup>

### Üst Anlam ve Alt Anlam

Yunanca “*alt, altında*” anlamında “*hupo*”, “*isim*” anlamında “*onoma*” sözcüklerinden *hyponymy* terimi oluşmuştur. (Yurtbaşı, 2013, s. VI) Hyponymy, genel anlamlı kavramlar başlığının içinde bulunan özel anlamlı kavramlar olarak adlandırılmaktadır. Genel anlamlı terimler için *hyperonim, superordinate* ve *üst anlam* terimleri kullanılırken alt anlama sahip terimler içinse *hyponymy, subordinate* ve alt anlam terimleri kullanılmaktadır. “*Alt anlamlılık, daha özel bir terimin daha genel bir terim içerisinde kapsanması olarak tanımlanabilir*” (Erdem, 2002, s.69). Yani hiponiminin, hiperonime bağlı olması söz konusudur. Alt anlamlılık, bir sınıfa üye olma ve üyesi olduğu sınıf ile arasındaki hiyerarşik ilişkiyi temsil etmektedir. Dolayısıyla burada bir aidiyet söz konusudur. Kavramları alt ve üst anlam bağlamında sınıflandırma yöntemi sözcüklerin birbiriyle ilişkili bir şekilde bağ kurarak tanımlama yapılmasına büyük bir katkı sağlamaktadır (Günay, 2007, s. 159). Buradaki amacımız, üst anlama bağlı alt anlamlı sözcükleri tespit etmektir. Sınıflandırma ilişkisini Palmer, şu şekilde değerlendirmiştir. “*Sözü edilen bağı, bir kelimeyi her kullanımımızda meydana getirdiğimiz bir şey olarak değil de beyin veya zihnimizde depolanmış sürekli bir ilişki*” (Palmer, 2020, s. 51).

Alt-üst anlamlılık özel ve genel ilişkisine dayanmaktadır. Hiyerarşik ilişkiler bütünü olarak adlandırabileceğimiz hyponymy terimi, “*birçok kavrama ilişkin olarak, bir semantik alana bölünen belli bir sınıfın unsurlarına atıf yapan bir kelimeler listesi karşımıza çıkar.*” (Erdem, 2002: 63) şeklinde açıklanmıştır. Yani özel anlamlı bir terimin genel anlamlı bir terimin içerisinde bulunmasıdır. Bunu matematikteki evrensel küme/alt küme ilişkisine benzetmek mümkündür. Burada evrensel küme genel nitelikli terimleri kapsarken alt küme ise özel nitelikli terimleri kapsamaktadır. Burada renkler üzerinden örnek vermek gerekirse hâkî, zümrüt, kuşkonmaz ve fıstık yeşili, yeşil renginin alt tonlarıdır. Bu alt tonlar, yeşil rengi kavramının alt terimleri olmaktadır. Bununla birlikte fıstık yeşili, zümrüt yeşili gibi renk tonları Türkçede kavramlaştırma (Aksan, 1999, s. 97) olarak da adlandırılmaktadır. Burada renk, özel anlamda adını doğadaki nesneden almıştır. Bu durum Türkçenin diğer dillerden ayrılan bir özelliğini bizlere göstermektedir.

Palmer’e göre alt ve üst anlamlılıkta kapsama ve gerektirme denilen mantıksal bir ilişki söz konusudur. (Palmer, 2020, s. 123). Örneğin, “*Bu bir elmadır.*” demek, “*Bu bir meyvedir.*” cümlesini gerektirmektedir. Belirli bir grubun üyesi olan elma, aynı zamanda onun genelleyici manada meyve olduğunu gerektirmektedir. Yani meyve sınıfına ait olan elma, kapsanan konumundadır ve belirli bir alıcı tarafından zihinlerde oluşan genelleyici kapsayan olarak meyveyi akıllara getirmektedir.

Alt anlamlılıkta bahsi geçen unsur kapsayan ise o unsurun alt terimleri hakkında genelleyici yorumlar yapabiliriz (Palmer, 2020, s. 123). Örneğin, “*At asi bir hayvandır.*” cümlesinde Midilli atının da İngiliz atının da asi olduğu anlamını çıkarabiliriz. Ancak

<sup>1</sup> (10.06.2021 -11.06.2021 ) tarihleri arasında gerçekleşen *Uluslararası Yunus Emre ve Düünden Bugüne Türkçe Sempozyumu*’nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir.

“Midilli atı asi bir hayvandır.” derken böyle bir genelleme yapamayız. Bu durum alt anlamlılığın içerme bağıntısının tek taraflı olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla genelleyici saptamalar alt terim hakkında fikir sahibi olmamıza yardımcı olabilmektedir. J. Lyons tarafından ileri sürülen hyponymy terimi cins ve tür ilişkisi içerisinde ele alınmaktadır (Aksan, 1999, s. 40). Benzer özellikler gösteren kavramlar için cins terimini kullanırken, ortak veya benzer kavramları bir araya toplayan kavram içinse tür kullanılmaktadır. Yani, Siyam kedisi, Van kedisi, vb. hayvan adları kedi cinsleri olarak adlandırılmaktadır. Bu cinsleri bir arada tutan kavrama ise tür denilmektedir. Dolayısıyla tür ve cins arasında da aslında bir alt-üst ilişkisi bulunmaktadır.

Aynı üst anlama bağlı bulunan kavramların birbiri ile olan ilişkisine ve bu kavramların içerisinde bulunduğu ortaklığa co-hyponym adı verilmektedir (Crystal, 2008, s. 233). Birbiriyle ilişki içerisinde bulunan kavramların içinde bulunduğu alana kavram alanı adı da verilmektedir (Aksan, 1989, s. 254). Aynı kavram alanında kullanılan kelimeler için “eş değer” (İng. equivalent) terimi kullanılmaktadır. Burada “kavram alanı nedir?” sorusu eş değerlik ve yalancı eş değerlik konusunu aydınlatmak bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Zira kelimeye aynı kavram alanını paylaşıp paylaşmama açısından yaklaşmaktayız. Temeli Almanya’da J. Trier tarafından 1930’lu yıllarda atılan kavram alanı teoremine göre (Aksan, 1982, s. 59), dildeki ögelerin tek tek değil birbiriyle yakın ve ilişki içerisinde bulunduğu ögelerle düşünüldüğünde değerinin anlaşılacağı ileri sürülmektedir. Dil ögeleri kapladığı alan ile kendi değerini göstermektedir. Aksan kavram alanı teriminin daha iyi anlaşılması için şu şekilde örneklendirmiştir:

pek zayıf  
zayıf  
orta  
iyi  
pek iyi

sıralamasında ‘pek zayıf’ın değeri zayıf ile veya pek iyi ile karşılaştırıldığında anlaşılacaktır (Aksan, 1982, s. 163).

Vardar, alt anlamlılığı “Sözlüksel birimler arasındaki anlamsal içerilme bağıntısı” (Vardar, 1988, s. 9) olarak açıklamıştır. Dolayısıyla aynı kavram alanına ait sözcükler ile üst ve alt anlam arasında ortak bir nokta olması gerekmektedir. Başka bir deyişle sözcüklerin aynı kavram alanını paylaşabilmesi için belli bir ortaklığa sahip olması gerekmektedir. Çiçek kavram alanına ait gül, papatya, lale ve sümbülün ortaklığı hepsinin genel anlamda çiçeği temsil etmesidir. Aynı zamanda üst anlamlı çiçeğin alt kavramlarını oluşturan gül, papatya, lale ve sümbül ile çiçek arasında da mantıksal bir ilişki söz konusudur. Ancak birbiriyle ilişkisi olmayan gül, flüt, sandalye ve inek gibi sözcükler aynı kavram alanını paylaşmayacaktır.

Bazı araştırmacılar tarafından alt anlamlılık içindeleme olarak da adlandırılmaktadır. Ancak Dubois, içindeleme ile alt anlamlılığı birbirinden ayırmaktadır. Ona göre içindeleme yalnızca göndergesi olan dil birimleri ile yapılırken,



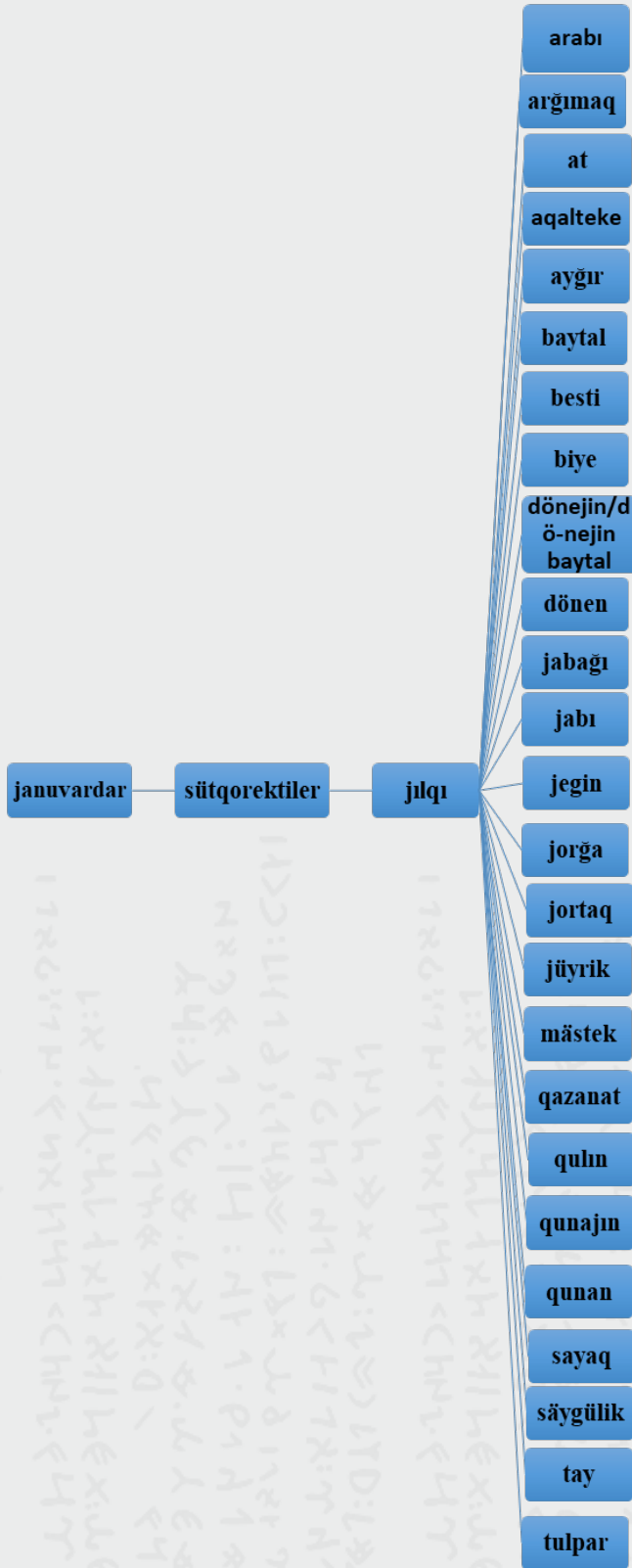
alt anlamlılık, göndergesi olsun ya da olmasın bütün dilsel birimler arasındaki ilişkiyi belirlemede kullanılabilir (Günay, 2007, s. 88-109). Lyons da alt anlamlılık olayına inceleme bakış açısı ile yaklaşmıştır. Ona göre, X çiçeklerin sınıfıysa ve Y lalelerin sınıfıysa, o zaman aslında X'in Y'yi uygun şekilde içermesi söz konusudur. Bununla birlikte alt anlamlılık geçişli bir ilişkiye sahiptir. X, y'nin bir alt anlamlısı ise ve y, z'nin bir alt anlamlısı ise x, z'nin bir alt anlamlısıdır. Yani inek "inek" bir "memeli" alt anlamlısı ve "memeli" de bir "hayvan" alt anlamlısıdır; bu nedenle "inek", bir "hayvan" alt anlamlısıdır (Lyons, 1977, s. 291-292).

### Jılgı / At ve Alt Anlamlılık

Alt anlamlı sözcükler genellikle isim türünde karşılığını bulmaktadır. Ancak fiil ve sıfatlarda da sınıflandırma yöntemi kullanılabilir (Erdem, 2002, s. 69). Lyons ise bu duruma karşı çıkarak fiillerde alt anlamlı sözcüklerin bulunamayacağını ifade etmiştir (Lyons, 1977, s. 292). Konuyla ilgili olarak hayvan, bitki, nesne, giysi, renk, gün, ay, vb. adlarla ilgili çalışmalar yapılmıştır.<sup>2</sup> Ancak konuyu daha da sınırlandırmak ve Kazak Türklerinin tek bir hayvan türü ile ilgili çok sayıda isimlendirme yapımları nedeniyle konumuzu at söz varlığı üzerine sınırlandırdık. At ile ilgili söz varlığı incelemesi yapılırken Kazakistan Ulusal Ansiklopedisi<sup>3</sup>nden, Egemen Qazaqstan<sup>4</sup> gazetesine internet üzerinden erişim sağlanmıştır.

At, Türklerin geçmişten günümüze her türlü ihtiyaç hâlinde etinden, sütünden ve derisinden faydalandığı binek ve taşıyıcı olarak kullandığı yük hayvanıdır. Kazak Türkleri atı; yaşı, cinsiyeti, soyu, yavrulayıp yavrulamaması gibi birtakım özellikleriyle adlandırmış ve böylece ona çeşitli alt anlamlar yüklemiştir. Bunlar şu şekildedir:

- <sup>2</sup> Efe, K. (2019). Atabetü'l-Hakayık'ta Altanlamlılık. Yeni Türkiye: İlk Dönem Türkçe İslâmi Eserler Özel Sayısı II, 106, 198-209. Erdem, M. (2002). Türkmen Türkçesinde Alt Anlamlılık (Hyponymy). Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, (s. 63-73). Ankara. Karahan, A. (2013). Codex Cumanicus'ta Alt Anlamlılık (Hyponymy). Karadeniz Araştırmaları, 39 (39), 187-203.
- <sup>3</sup> Nisanbayev, Ä. (1998). A-Ä. Qazaqstan: Ulttıq Ensiklopediya (C. 1, s. 503). Almatı: Qazaq Ensiklopeiyasınıñ Bas Redaksiyası. Nisanbayev, Ä. (2002). J-K. Qazaqstan: Ulttıq Ensiklopediya (C. 4, s. 117-120). Almatı: Qazaq Ensiklopeiyasınıñ Bas Redaksiyası.
- <sup>4</sup> Qayratulı, B. (2020). Kazakların Atları Renklerine ve Yaşlarına Göre Tanımlama İlmi. Egemen Qazaqstan. Erişim adresi: (<https://egemen.kz/article/254505-qazaqtynh-dgylqy-tusteu-dgane-dgasyn-anyqtau-ilimi>). (Erişim tarihi: 31.08.2023).



**Jılqı:** *Qazaq Sözdigi'*nde "jılqı" sözcüğü şu biçimde açıklanmıştır: "Jılqı: 1. Dört tülük<sup>5</sup> hayvanın binek olarak kullanılan tek tırnaklı türü. 2. Soğım<sup>6</sup>, büyük aşlarda, toy ve saygın kişilerin cenaze yemeği için kesilen, qazı-qartası,<sup>7</sup> jayası<sup>8</sup> değerli sayılan, eti leziz makbul hayvan." (Wäliy, 2013, s. 542; Iskakov, Wäliy, 2011, s. 686; Koç, 2019, s. 203).

Jılqı adının alt anlamlıları ise şunlardır:

**Arabı:** Arap atı. (Wäliy, 2013, s. 94); Geçmişten günümüze kökeni Arabistan'dan gelen at dölü (Bayınqol, 2014, s. 53).

**Arğımaq:** Güzel görünüşlü ve iyi koşan cins at (Wäliy, 2013, s. 97); Küheylan, asil at (Koç, 2019, s. 46).

**At:** 1. Damızlık olarak kullanılmayan, kısırlaştırılmış erkek at. 2. Binilen, arabaya veya kızağa koşulan, her türlü işte kullanılan erkek at (Wäliy, 2013, s. 115); at (Koç, 2019, s. 51).

**Axalteke / Aqalteke:** Eski dönemlerden yaşayagelen Türkmen atı (Wäliy, 2013, s. 137); Soylu Türkmen atı (Koç, 2019, s. 29); Safkan Türk atı; (Iskakov, Wäliy, 2011, s. 233).

**Aygır:** Damızlık olarak kullanılan erkek at (Wäliy, 2013, s.38); Damızlık erkek at, aygır (Koç, 2019, s. 23); Sürüye giren erkek at (Malbaqov, Oңğarbayeva, vd., 2011, s. 140).

**Baytal:** İki ile dört yaş arasındaki doğurmamış dişi at (Wäliy, 2013, s. 176; Koç, 2019, s. 72; Quralulu, 1997, s. 368).

**Besti:** Beş yaşındaki at (Wäliy, 2013, s. 228; Koç, 2019, s. 88; Quralulu, 1997, s. 368).

**Biye:** Beş yaşını doldurmuş, yavrulmuş kısrağ (Wäliy, 2013, s. 233); Kısrağ (Koç, 2019, s. 89).

**Dönejin / Dönejin baytal:** Dört yaşındaki doğurmamış dişi at (Wäliy, 2013, s. 377); Dört yaşındaki dişi at (Bayınqol, 2014, s. 163); Dört yaşındaki dişi büyükbaş hayvan (Koç, 2019, s. 132).

**Dönen:** Dört yaşındaki erkek hayvan. (Wäliy, 2013, s. 377); Dört yaşındaki büyükbaş hayvan (Koç, 2019, s. 132); Dört beş yaşlarındaki at (Avezov, Kekilbayev, 2009, s. 384)

**Jabağı:** Altı ay ile bir yaş arasındaki erkek kulun<sup>9</sup>. (Wäliy, 2013, s.435); Tay (Koç, 2019, s. 155); Altı ay ile bir yaş arasında yetişkin bir tay (Malbaqov, Oңğarbayeva, vd., 2011, s. 752).

**Jabı:** 2. Geleneksel hayvancılıkta eskiden beri yetiştirilen, çabuk etlenen, etli ve sütlü Kazak atı. 2. Jabının biçimsizliğinden ve kısıralığından hareketle çirkin

<sup>5</sup> Deve at, koyun, sığır gibi hayvanların genel adı (Koç, 2019, s. 580).

<sup>6</sup> Geleneksel Kazak kültüründe kış meosiminde kesilmesi için özel olarak semirtilen hayvan ve bu hayvanın eti (Wäliy, 2013, s. 1154).

<sup>7</sup> Jılqının yağlı kaburga etini tuz ve baharatla harmanlayarak, bağırsağın içine sokulup yapılan milli yemek türü (Wäliy, 2013, s. 730).

<sup>8</sup> Jılqının kalça kemiği ve eti (Wäliy, 2013, s. 490).

<sup>9</sup> Altı aylığa kadar olan at veya eşek yavrusu (TDK, 2011, s. 1522).

ve kısa atlara verilen at. (Wäliy, 2013, s. 437); Cins olmayan at (Koç, 2019, s. 155); Kötü, cins olmayan Kazak atı (Malbaqov, Onğarbayeva, vd., 2011, s. 752; Avezov, Kekilbayev, 2009, s. 432).

**Jegin:** Yürümeye alıştırmış güçlü binit. (Wäliy, 2013, s. 493) Koşulmaya alışık (Kenesbayoğlu, Ahmedoğlu, vd., 1984, s. 98).

**Jorğa:** Atın sallana sallana, ırgana ırgana yürümesi. (Wäliy, 2013, s. 520; (M. Malbaqov, N. Onğarbayeva, vd., 2011, s. 752) Bu şekilde yürüyen ata "jorğa at" veya sadece "jorğa" denir. Yorga, rahvan at (Koç, 2019, s. 192).

**Jortağ:** Atın veya yabancı hayvanın tırıs yürüyüşü. (Wäliy, 2013, s.520) Bu şekilde yürüyen ata jortağ denebilir. Tırıs (Koç, 2019, s. 192); Atın hareket halindeki yürüyüşü Malbaqov, Onğarbayeva, vd., 2011, s. 752).

**Jüyrük:** Hızlı ve çevik koşan at; iyi yürüyen, iyi koşan. (Wäliy, 2013, s. 536); Hızlı koşan yürük (Koç, 2019, s. 200).

**Mästek:** Boyu güdük, soyu kötü, küçük at. (Wäliy, 2013, s. 913); Kısa boylu at (Koç, 2019, s. 399).

**Qazanat:** Vücudu iri, uzun yola dayanıklı, güçlü at (Wäliy, 2013, s. 728); Uzun yola dayanıklı, bir tür koşu atı, eski bir Kazak at soyu (Koç, 2019, s. 292); Büyük bir fiziğe (geniş göğüs, yüksek omuzlar) ve uzun mesafe dayanıklılığına sahip güçlü bir at (Iskakov, Wäliy, 2011, s. 742).

**Qulın:** Atın altı aylık yavrusuna verilen ad. (Wäliy, 2013, s. 841), Kısrağın yavrusu. Altı aylık kadar olanına tay denir (Kenesbayoğlu, Ahmedoğlu, vd., 1984, s. 180; Iskakov, Wäliy, 2011, s. 316); Kulun. (Koç, 2019, s. 359).

**Qunajın:** İki ile üç yaş arasındaki dişi at (Wäliy, 2013, s. 844; Malbaqov, Onğarbayeva, vd., 2011, s. 752); İki ile üç yaş arasındaki dişi inek veya at (Quralulu, 1997, s. 368); Üç yaşlı sığır, düve (Koç, 2019, s. 360).

**Qunan:** İki yaşını doldurup üç yaşına giren erkek at (Wäliy, 2013, s. 844; Malbaqov, Onğarbayeva, vd., 2011, s.345); Üç yaşına giren erkek at (Koç, 2019, s. 360).

**Sayaq:** Kendi başına dolaşan, sürüden ayrı yürüyen at (Wäliy, 2013, s.1130); Kendi başına yalnız dolaşan (Koç, 2019, s. 501).

**Saygülik / Säyğülik:** Üstüne toz kondurmamayan cesur at (Wäliy, 2013, s.1099); En hızlı at türü. Özellikle sürüden seçilerek, yarışa gönderilen atlara verilen ad (Aqbay, 2008, s. 501); Hızlı koşan, yürük at (Koç, 2019, s. 501).

**Tay:** Bir yaşını aşmış, iki yaşına girmemiş at dölü. (Wäliy, 2013, s.1206; Malbaqov, Onğarbayeva, vd., 2011, s. 618); İki yaşına kadar olan at yavrusu, tay (Koç, 2019, s. 540).

**Tulpar:** Uzak seferlerde ve ağır savaşlarda batırların bindiği, aşırı hızlı ve güçlü at; düldül; asil kökenli yüğrük<sup>10</sup> at (Wäliy, 2013, s. 1286; Malbaqov, Onğarbayeva, vd., 2011, s. 418; Koç, 2019, s. 585)

<sup>10</sup> İyi yürüyen, iyi koşan (TDK, 2011, s. 2621).



## Sonuç

Anlambilim disiplini içerisinde yer alan alt anlamlılık, aralarında bulunan anlamsal ilişkiye ve aynı kavram alanını paylaşmasına göre üst bir kavram altında sınıflandırılmaktadır. Bir başka deyişle alt anlamlılık, insan zihninde var olan bir yetinin, nesnelere sınıflandırmasını ve oradan genel kavramlara ulaşmasını sağlamasıdır (Aksan, 1999, s. 40).

20. yüzyıla kadar göçebe hayat yaşayan Kazak Türkleri için at büyük bir öneme sahiptir. Onlar atı binek ve yük taşıma aracı olarak kullanmakla birlikte, atın etinden sütünden, derisinden faydalanmışlardır. Günlük hayatta çocukları sevmek için kullanılan 'kulunum' (yavrum), 'botam' (yavrum) gibi kalıp ifadeler sevgi sözcükleri kategorisinde yerini almıştır. Dolayısıyla ata verilen önem Kazak Türkçesinin söz varlığında geniş bir yansıma bulmuştur. At ile ilgili söz varlığı bireyin bağlı olduğu milletin kültürüne ihtiyaçlarına, değer yargılarına ve verilen öneme göre değişiklik göstermektedir. Bu doğrultuda söz varlığı toplumlara göre kullanım azlığı ve çokluğu bakımından değişkenlik gösterir.

*Arabi, arğımaq at, axalteke, ayğır, baytal, besti, biye, dönejin, dönen, jabağı, jabı, jegin, jorğa at, jortağ, jüyrık, mästek, qazanat, qulın, qunajın, qunan, sayaq, saygülik / säygülik, tay, tulpar* Kazak Türkçesinde *jılqı / at* üst terimi yerine kullanılan özel anlamlı alt terimlerdir. Taranan farklı sözlüklerde bir sözcük genellikle aynı veya benzer manalarda kullanılırken nadir de olsa farklı anlamlarda (Qunajın, Dönejin, Dönen) kullanılmıştır. Kazakların sosyal hayatında önemli bir role sahip olan at söz varlığı ile ilgili örnekler alt terimin anlaşılması için yeterli zenginliğe sahiptir. Ancak Kazak Türkçesindeki diğer hayvan türleri de söz varlığı bakımından zengin bir görünüm teşkil etmektedir.

## Extended Abstract

Hyponymy is the semantic relationship between a general term and its examples with special characteristics. The inclusive general term is called hypernymy. The conceptual field of the hyponym is included in the conceptual field of the hypernym. For example, the hyponym of semantics is the hyponym of linguistics. Or, 'juniper', 'cedar', 'fir', 'spruce', 'hornbeam' are the hyponyms of the concept of 'tree'. The semantic field of the hypernym is wider than the hyponym. However, the hyponym and the hypernym have a transitive relationship with each other. For example, 'Scots pine' is the hyponym of 'pine tree' while it is also the hyponym of 'tree'. There is a sequential relationship here. 'Tree', which represents the superordinate meaning, is followed hierarchically by 'pine tree' and 'Scots pine'. While 'Scots pine' covers a narrow frame as a special-meaning term, 'pine tree' covers its own subspecies collectively in a broad manner. Therefore, hyponymy is generally a classification system that shows sequential order and inclusion.

Language and culture are closely related to each other in determining the hyponymy relationship. For example, 'horse' has had great importance in Kazakh Turks as well as in all Turkish societies since ancient times. In Kazakhstan, horses have various uses such as transportation, food source, and textile. Horses have also made great contributions to Kazakh society in terms of military and politics. Horses, which

can be used in every way in Kazakh society, also appear as a cultural element. Vocabulary varies according to the culture, needs, value judgments and importance given to the nation to which the individual is affiliated. At this point, the fact that horses have a place in the lives of Kazakh Turks in a multifaceted way is also reflected in their language. Our aim in the study is to show that the importance given to horses as a cultural value affects vocabulary. The hyponymy relationship can be examined in many concepts that show the hyponymy and hypernymy relationship. However, vocabulary increases over a concept that is adopted as a cultural element. The abundance of hyponyms related to the word horse reflects the importance given to horses as a cultural value in Kazakh society.

**Kaynakça**

- Aksan, D. (1982). *Her yönüyle dil- ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Aksan, D. (1989). *Kavram alanı-kelime ailesi ilişkileri ve Türk yazı dilinin eskiliği üzerine*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aqbay, N. (2008). *Abay jolı ensiklopediyası*. Almatı: Arda.
- Avezov, M.M., Kekilbayev, E., Süleymanov, O.O. (2009). *Babalar sözi* (Cilt 54). Astana: Foliant.
- Bayınqol, Q. (2014). *Qazak tilinin túsindirme sözdigi*. Almatı: Memlekettik Tildi Damıtuv İnstitutı.
- Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Blackwell.
- Erdem, M. (2002). *Türkmen Türkçesinde alt anlamlılık (Hyponymy)*. Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, (s. 63-73). Ankara.
- Günay, D. (2007). *Sözcükbilime giriş*. İstanbul: Multilingual.
- Karahan, A. (2013). *Codex cumanicus'ta alt anlamlılık (Hyponymy)*. Karadeniz Araştırmaları, 187-203.
- Kenesbayoğlu, İ.K., Ahmedoğlu, F. Ş., vd. (1984). *Kazak Türkçesi sözlüğü*. (N. Y. Hasan Oraltay, Çev.) İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları.
- Koç, K. (2019). *Kazak Türkçesi- Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Qalıyev, B., Tüymebayev, J., Qurmanbayulı, Ş., Isqaqova, S. (2017). *Muqağali tili*. Almatı: Sardar Baspası.
- Qayratulı, B. (2020). *Kazakların atları renklerine ve yaşlarına göre tanımlama ilmi*. Egemen Qazaqstan. Erişim adresi: (<https://egemen.kz/article/254505-qazaqtynh-dgylqy-tusteu-dgane-dgasyn-anyqtau-ilimi>). (Erişim tarihi: 31.08.2023)
- Qazaq Dästürli Mädeniyetiniñ Entsiklopediyalıq Sözdigi*, ([https://enc\\_kaz.academic.ru/](https://enc_kaz.academic.ru/)). (Erişim tarihi: 5.09.2023).
- Lyons, J. (1977). *Semantics, 2 cilt, Cambridge- London*.
- Malbaqov, M., Onğarbayeva, N., vd. (2011). *Qazaq edebi eilinin sözdigi* 1-15. Almatı: Dewir Baspası.
- Nısanbayev, Ä. (1998). A-Ä. *Qazaqstan: Ulttıq ensiklopediya*. Cilt I, Almatı: Qazaq Ensiklopeiyasınıñ Bas Redaksiyası.
- Nısanbayev, Ä. (2002). A-Ä. *Qazaqstan: Ulttıq ensiklopediya*. Cilt IV, Almatı: Qazaq Ensiklopeiyasınıñ Bas Redaksiyası.
- Palmer, F. R. (2020). *Semantik-yeni bir anlambilim projesi*. (R. Ertürk, çev.) Ankara: University Press.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Abc Kitabevi.
- Wäliy, N. Vd. (2013). *Qazaq sözdigi: Qazaq tiliniñ birtomdıq ülken sözdigi*. Almatı: Däwir Baspası.
- Yurtbaşı, M. (2013). *Sınıflandırılmış kavramlar sözlüğü*. İstanbul: Sartonet.